

Α. Μόξερ κ.α. (επιμ.) *Γλώσσης Χάριν. Τόμος αφιερωμένος από τον Τομέα Γλωσσολογίας στον καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη. Ελληνικά Γράμματα 2008, 141-156.*

Η ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΩΣ ΑΥΤΟΝΟΜΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

**Αγγελική Ράλλη
Πανεπιστήμιο Πατρών**

Abstract

This paper deals with the much debated issue in recent years of the autonomy of morphology in the computational space of the language faculty. Evidence is drawn from several languages, where word-formation processes, particularly inflection, display peculiarities, which cannot be accounted for by syntactic mechanisms. It is argued that, in a modular approach of grammar, these processes occur within an autonomous morphological module, which interacts with the syntactic one in several aspects.

1. Εισαγωγή

Η μορφολογία είναι το τμήμα της γραμματικής που ασχολείται με τη μελέτη της ανάλυσης και του σχηματισμού των λέξεων. Η θεωρία που το διέπει καθορίζει τα πρωτογενή στοιχεία και τις σχέσεις των επιμέρους συστατικών που περιέχονται στη δομή των λέξεων καθώς και τους κανόνες και τις γενικότερες αρχές που οδηγούν στον ορθό σχηματισμό τους. Γενικότερα, αναγνωρίζει και αναλύει όχι μόνο τις υπαρκτές λέξεις αλλά προσδιορίζει και αυτές που είναι δυνατόν να σχηματισθούν (πιθανές λέξεις) σύμφωνα με το μηχανισμό της γλώσσας.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια έχουν διατυπωθεί διάφορες προτάσεις για τη διαμόρφωση ενός θεωρητικού πλαισίου για την επαρκή μελέτη των μορφολογικών σχηματισμών. Υπάρχουν όμως διαφωνίες σχετικά με το βασικό ερώτημα εάν η μορφολογία αποτελεί ανεξάρτητο τμήμα της γραμματικής, όπως είναι για παράδειγμα η σύνταξη. Στις ακόλουθες παραγράφους θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μια συνοπτική εικόνα των κυριότερων αντιθέσεων στο χώρο της μορφολογικής ανάλυσης, προσπαθώντας, παράλληλα, να οριοθετήσουμε τη θέση της μορφολογίας στο

εσωτερικό της γραμματικής, έτσι όπως ορίζεται από το θεωρητικό πλαίσιο της σχολής της γενετικής γραμματικής (generative grammar).

2. Η συντακτική προσέγγιση της ανάλυσης των λέξεων

Σημαντικό πρόβλημα για τους οπαδούς της γενετικής γραμματικής αποτελεί η διαφοροποίηση που εμφανίζει η μορφολογία από γλώσσα σε γλώσσα, γεγονός που καθιστά δύσκολη την υιοθέτηση καθολικών δομικών σχημάτων τα οποία, σύμφωνα με τις γενικότερες αρχές της σχολής, διέπουν το γλωσσικό σύστημα (faculty of language). Γι' αυτό και καταβάλλεται προσπάθεια αναγωγής των μορφολογικών σχηματισμών σε γενικότερα αφηρημένα συντακτικά σχήματα τα οποία μετασχηματίζονται σε συγκεκριμένα με τη βοήθεια μετασχηματισμών (transformations), συνήθως μετακίνησης, ανάλογα με την υπό εξέταση γλώσσα. Στο πρόσφατο συντακτικό πρότυπο του μινιμαλισμού (minimalist program, βλ. Chomsky 1995), αιτία της εφαρμογής του μετασχηματισμού της μετακίνησης θεωρείται συνήθως η ανάγκη ελέγχου (control) κάποιων χαρακτηριστικών των συστατικών των δομών που τις περισσότερες φορές είναι μορφοσυντακτικής υφής (π.χ. πτώση). Η εφαρμογή της μετακίνησης στη μορφολογία δε φαίνεται όμως να τεκμηριώνεται επαρκώς αφού τα συστατικά των μορφολογικών δομών εμφανίζουν υψηλό βαθμό συνεκτικότητας, σταθερή σειρά, και βασικός λόγος για τον οποίο χρησιμοποιείται η μετακίνηση είναι για να ικανοποιηθεί μια γενικότερη θεωρητική αρχή: ότι υπάρχει καθολικότητα σε μια προτεινόμενη δομή, υπό την έννοια ότι σ' αυτή πρέπει να υπακούουν όλες οι γλώσσες, ανεξάρτητα από τις ιδιαιτερότητές τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να προτείνονται εξαιρετικά αφηρημένα δομικά σχήματα τα οποία δεν εμφανίζονται ποτέ στη γλώσσα, και απαιτούν σειρά μετασχηματισμών για να είναι πραγματοποιήσιμα. Η συγκεκριμένη όμως πρακτική δεν ανταποκρίνεται στο γενικότερο πνεύμα της μινιμαλιστικής προσέγγισης, σύμφωνα με το οποίο κάθε γραμματική ανάλυση πρέπει να διέπεται από τη γενικότερη αρχή της οικονομίας, τόσο σε επίπεδο συστατικών όσο και σε επίπεδο διαδικασιών.

Όπως είναι αναμενόμενο, η συντακτική αντιμετώπιση των μορφολογικών δομών χρησιμοποιείται κυρίως στην κλίση (βλ. Pollock 1989) η οποία αποτελεί την πλέον ομαλή και προβλέψιμη διαδικασία, χαρακτηριστικά της οποίας είναι ορατά στη σύνταξη αφού μετέχουν στη συμφωνία συστατικών (πβ. συμφωνία ουσιαστικού και επιθέτου σε γένος, αριθμό και πτώση). Η συγκεκριμένη προσέγγιση για τα ελληνικά (βλ., μεταξύ άλλων, Rivero 1990, Φιλιππάκη-Warburton 1991, 1998, κ.λπ.) έχει γίνει

αντικείμενο αυστηρής κριτικής από τους Joseph (1992), Joseph & Smirniotopoulos (1993), Ralli (1998, 1999) Ralli & Español-Echevarria (1998) και Español-Echevarria & Ralli (2000). Μεταξύ άλλων, γίνεται λόγος για α) την έλλειψη πλήρους συστηματικότητας της κλίσης, γεγονός που τη διαφοροποιεί από τις συντακτικές διαδικασίες, β) την αδυναμία να ορισθεί με ακρίβεια η θέση ενός κλιτικού χαρακτηριστικού σε μια συντακτική δομή, και γ) το γεγονός ότι τα προτεινόμενα συντακτικά συστατικά (ονομάζονται λειτουργικές κατηγορίες [functional categories]) δεν αντιστοιχούν πλήρως στα κλιτικά χαρακτηριστικά. Ελάχιστες είναι οι προσπάθειες ένταξης της παραγωγής στη σύνταξη (βλ. Fabb 1984), αφού η παραγωγή αποτελεί τη λιγότερο ομαλή και πλέον απρόβλεπτη διαδικασία. Σε σχέση με τη σύνθεση, σημαντική θέση μεταξύ των συντακτικών προσεγγίσεων καταλαμβάνει η προσέγγιση της ενσωμάτωσης (incorporation, βλ. Baker 1988), η οποία έχει υιοθετηθεί από τη Rivero (1992) για τη μελέτη των ρηματικών συνθέτων της ελληνικής γλώσσας με πρώτο συστατικό τροπικό επίρρημα (π.χ. *καλοτρώω*, *ξαναγράφω*, κ.λπ.) ή αντικείμενο (π.χ. *τροφοδοτώ*). Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, τα συγκεκριμένα σύνθετα ‘γεννώνται’ στη σύνταξη, όπου το πρώτο συστατικό αποτελεί όρισμα του ρήματος και τίθεται στα δεξιά του. Στη συνέχεια μετακινείται προς τα αριστερά του ρήματος και ενσωματώνεται σ’ αυτό για τη δημιουργία του συνθέτου. Η ανάλυση της Rivero (1992) έχει αμφισβητηθεί από τους Κακουριώτη, Παπαστάθη και Τσαγγαλίδη (Kakouriotes, Papastathi, & Tsangalides 1997) καθώς και από τους Smirniotopoulos & Joseph (1998). Οι εν λόγω μελετητές συμφωνούν ότι η ενσωμάτωση είναι συντακτική διαδικασία και ως τέτοια δεν υπόκειται σε εξαιρέσεις, κάτι που δεν συμβαίνει με τη σύνθεση η οποία δεν εμφανίζει τη συστηματικότητα των συντακτικών δομών, δημιουργεί πολλές φορές απρόβλεπτες δομές και σύνθετα με αδιαφανή σημασία.

Ας δούμε τώρα τα βασικά σημεία μιας γενικότερης κριτικής στη θέση ότι η μορφολογία δεν αποτελεί διαφορετικό τμήμα από τη σύνταξη και ότι οι λέξεις σχηματίζονται με συντακτικές διαδικασίες:

- Εάν η δομή της λέξης δεν είναι διαφορετική από αυτή της φράσης αναρωτιέται κανείς γιατί δεν επιτρέπεται η εισαγωγή άλλων στοιχείων στο εσωτερικό των λέξεων καθώς και μετακίνηση κάποιου συστατικού της έξω από αυτή. Με άλλα λόγια, γιατί δεν διασπάται η δομική συνοχή της λέξης με την ίδια ευκολία που διασπάται η δομική συνοχή της φράσης. Εάν εξετάσουμε τα ακόλουθα παραδείγματα διαπιστώνουμε ότι ενώ το επίθετο *μαύρο* εμφανίζεται ανάμεσα

στα συστατικά *αλάτι* και *πιπέρι* της φράσης του (1)α, δεν είναι δυνατόν να εμφανιστεί στο εσωτερικό του συνθέτου *αλατοπίπερο* (1)δ:

- (1) α. Το *αλάτι* και το *πιπέρι* είναι απαραίτητα συστατικά μαγειρικής.
 β. Το *αλάτι* και το *μαύρο πιπέρι* είναι απαραίτητα συστατικά μαγειρικής.
 γ. Το *αλατοπίπερο* είναι απαραίτητο συστατικό μαγειρικής.
 δ. *Το *αλατομαυροπίπερο* είναι απαραίτητο συστατικό μαγειρικής.
- Η σειρά των επιμέρους συστατικών των λέξεων είναι αυστηρή, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στις φράσεις, όπου υπάρχει ευελιξία στη σειρά των όρων. Στο σύνθετο *νυχτολούλουδο* η σειρά των όρων δεν μεταβάλλεται, αντίθετα με τη φράση *λουλούδι (της) νύχτας* που μπορεί να εμφανισθεί και ως *(της) νύχτας (το) λουλούδι*.
  - Σε μία συντακτική προσέγγιση δεν λαμβάνεται υπ' όψιν ο τύπος συγκεκριμένων γλωσσών, η μορφολογία των οποίων είναι δυνατόν να χρησιμοποιεί διαφορετικά πρωτογενή στοιχεία (primitives) και διαφορετικές διαδικασίες σχηματισμού λέξεων. Είναι γεγονός ότι πολλά από τα πρωτογενή στοιχεία που χρησιμοποιεί η μορφολογία δεν είναι αυτά της σύνταξης (π.χ. προθήματα, επιθήματα, θέματα και δεσμευμένα θέματα), όπως διαφορετικές είναι και κάποιες από τις διαδικασίες (βλ. τη διενθηματοποίηση [interfixation] στις σημιτικές γλώσσες).¹

Ανεξάρτητα από την κριτική που μπορεί να ασκηθεί στις συντακτικές προσεγγίσεις της μορφολογίας, είναι γεγονός ότι για να δοθεί συγκεκριμένη απάντηση στο ερώτημα για το ποια είναι η σχέση μορφολογίας και σύνταξης και εάν πρέπει να υπάρχει διάκριση των δύο τομέων, πρέπει να μελετηθούν σε βάθος οι λεγόμενες 'διαδικασίες σχηματισμού λέξεων' για να αναδειχθούν εκείνα τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά που τις κάνουν να είναι όμοιες ή διαφορετικές από τις συντακτικές διαδικασίες σχηματισμού φράσεων. Στην ακόλουθη ενότητα θα εξετάσουμε λεπτομερέστερα την κλίση, αφού πρόκειται για τη διαδικασία που

¹ Στη σημιτική αραβική, υπάρχουν σχήματα ριζών με σύμφωνα και θέσεις φωνηέντων. Οι τελευταίες συμπληρώνονται με φωνήεντα, τα οποία ονομάζονται διενθήματα, προκειμένου να δημιουργηθούν οι διάφορες λέξεις. Για παράδειγμα, το σχήμα [k t b] 'ρίζα της έννοιας του γράφω' δίνει τη λέξη *kitab* 'βιβλίο'. Βλ. Ράλλη (2005) για περισσότερες πληροφορίες.

τοποθετείται πλησιέστερα προς τη σύνταξη. Εάν αμφισβητηθεί η συντακτική υπόσταση της κλίσης, τότε υπάρχουν σοβαρά επιχειρήματα για να υποστηριχθεί ότι η μορφολογία καταλαμβάνει το δικό της χώρο στη γραμματική.

3. Η κλίση ως μορφολογική διαδικασία

Σε μια προσπάθεια να καθορίσει το είδος της διαδικασίας της κλίσης, ο Booij (1994, 1996) παρατηρεί ότι συνήθως διακρίνεται στην εγγενή (inherent inflection) και στη συντακτική (ή συμφραστική, contextual inflection).² Σύμφωνα μ'αυτό το διαχωρισμό η εγγενής κλίση περιέχει πληροφορίες που δεν έχουν καθαρά συντακτικό περιεχόμενο, χωρίς όμως να αποκλείεται η συντακτική τους χρήση. Για παράδειγμα, ο αριθμός στα ουσιαστικά είναι σημασιολογικό χαρακτηριστικό. Παρ'όλα αυτά χρησιμοποιείται από τη διαδικασία της συμφωνίας μεταξύ επιθέτου και ουσιαστικού. Αντίθετα, στη συμφραστική κλίση οι πληροφορίες δικαιολογούνται από το φραστικό περιβάλλον. Για παράδειγμα, η πληροφορία της ονομαστικής συνδέεται με το συστατικό του υποκειμένου και η πληροφορία της αιτιατικής με το συστατικό του αμέσου αντικείμενου. Για τον Booij η εγγενής κλίση έχει μορφολογική υπόσταση. Αποδεικνύοντας όμως ότι δεν υπάρχουν σαφή όρια διαχωρισμού των δύο ειδών κλίσης, θεωρεί ότι υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι και η συμφραστική κλίση ανήκει στη μορφολογία. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και η Ralli (1998, 1999) μελετώντας κυρίως την ελληνική κλίση. Στη συνέχεια, για να αποδείξουμε τη μορφολογική υπόσταση της κλίσης θα διερευνήσουμε το χαρακτηριστικό της πτώσης.

3.1 Η πτώση

Είναι γεγονός ότι η πτώση θεωρείται ως το χαρακτηριστικό με την κατ'εξοχήν συντακτική λειτουργία δεδομένου ότι η ονομαστική συνδέεται άμεσα με το υποκείμενο, η αιτιατική με το άμεσο αντικείμενο και η γενική με το ονομαστικό συμπλήρωμα του ουσιαστικού. Μια συντακτική προσέγγιση θα μπορούσε επομένως να

---

²Μια διαφορά μεταξύ των κλιτικών κατηγοριών ανάμεσα σ'αυτές που έχουν συντακτική λειτουργία και σ'αυτές που έχουν σημασιολογική λειτουργία είχε πρώτος επισημάνει ο Kurylowicz (1964). Επίσης, ο Kiparsky (1982) είχε προτείνει ένα διαχωρισμό ανάμεσα στην 'ισχυρή κλίση' (strong inflection) και στην 'αδύναμη κλίση' (weak inflection). Η δεύτερη εκφράζει μια σχετικά πλεοναστική πληροφορία και είναι επιρρεπής στην εξαφάνιση. Έτσι ερμηνεύεται το γεγονός ότι δεν υπάρχουν πια πτώσεις στις ρωμανικές γλώσσες, αν και κατάγονται από τα λατινικά όπου το πτωτικό σύστημα ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο.

δικαιολογηθεί ως προς την απόδοση της πτώσης στα ονόματα. Ας εξετάσουμε όμως κάποιες περιπτώσεις που αποτελούν παραδείγματα εκ του αντιθέτου σ' αυτή την προσέγγιση.

- Πτώσεις όπως η αφαιρετική (πβ. λατινικά), ή η οργανική (πβ. ρωσικά) έχουν καθαρά σημασιολογική λειτουργία η οποία δεν προκύπτει από τη συντακτική δομή. Επίσης η κλητική που χρησιμοποιείται για την επίκληση ή το χαιρετισμό δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί δομικά. Φαίνεται λοιπόν να υπάρχει μια διάκριση ανάμεσα στις τιμές των πτώσεων που δικαιολογούνται συντακτικά και σ' αυτές που έχουν άλλη δικαιολόγηση. Σε ένα τέτοιο διαχωρισμό έχουν προβεί ο Kiefer (1992) και ο Booij (1994), ερμηνεύοντας, κατ' αυτό τον τρόπο, την εμφάνιση των πτώσεων στο εσωτερικό των συνθέτων της ουγγρικής και της φινλανδικής γλώσσας αντίστοιχα. Υποστηρίζουν ότι στις συγκεκριμένες γλώσσες οι πτώσεις με σημασιολογική λειτουργία μπορούν να εμφανισθούν στο εσωτερικό των λέξεων (πβ. σύνθετα), ενώ οι πτώσεις με καθαρά συντακτική λειτουργία (ονομαστική, αιτιατική) εμφανίζονται μόνο στο τέλος των λέξεων:

(2)α. Ουγγρικά

uj-ja-erít

νέο-ΓΕΓΟΝΟΤΙΚΗ-κτίζω

ξανακτίζω

β. Φινλανδικά

maa-ita-pako

χώρα-ΑΦΑΙΡΕΤΙΚΗ-πτήση

‘αποψίλωση αγροτικού πληθυσμού’

Υπάρχουν όμως και γλώσσες, όπου οι συμφραστικές πτώσεις, δηλαδή η ονομαστική, η γενική και η αιτιατική, εμφανίζονται στο εσωτερικό των λέξεων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων περιπτώσεων προσφέρουν η σανσκριτική και η αρχαία ελληνική σε ό,τι αφορά τη διαδικασία της σύνθεσης λέξεων:

(3)α. Σανσκριτικά (βλ. Gillon 1995)

aśvamisti (aśvam: αιτιατική της λέξης aśvas)

ψάχνοντας άλογα

brahmanaspati (brahmanas: γενική της λέξης brahman)
κύριος της προσευχής

β. Αρχαία Ελληνικά
Νεάπολις (ονομαστική)
Ελλάσποντος (γενική)
νουνεχής (αιτιατική)

Σε σχέση με τη λεγόμενη ‘εγγενή’ κλίση υπάρχει μια γενικότερη τάση να γίνεται αποδεκτή η μορφολογική προσέγγιση ή μια ανάλυση που τοποθετείται στο λεξικό. Σ’αυτή την απόφαση συνηγορούν επιχειρήματα που βασίζονται στο μη συστηματικό χαρακτήρα της εγγενούς κλίσης, στην έλλειψη πλήρους συντακτικής δικαιολόγησης και στο σημασιολογικό περιεχόμενό της. Στα συγκεκριμένα επιχειρήματα ας προσθέσουμε και την παρατήρηση ότι σε πολλές γλώσσες μορφήματα που εκφράζουν εγγενή κλίση εμφανίζονται στο εσωτερικό των λέξεων, όπως είδαμε να συμβαίνει στα παραδείγματα (2-3). Είναι σημαντικό ότι, αντίθετα με την άποψη του Perlmutter (1988) σύμφωνα με την οποία μόνον ανώμαλοι τύποι της κλίσης εμφανίζονται στο εσωτερικό των λέξεων, οι διάφορες γλώσσες του κόσμου μας προσφέρουν παραδείγματα λέξεων με εσωτερική ομαλή κλίση, τόσο συνθέτων όσο και παραγώγων. Στην αγγλική γλώσσα, για παράδειγμα, υπάρχουν σύνθετα όπου το πρώτο συνθετικό μέλος φέρει το μόρφημα του πληθυντικού αριθμού:

(4)α. Αγγλικά (βλ. Selkirk 1982)

news man
νέα.ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ άνδρας
‘ρεπόρτερ’
sports woman
άθλημα.ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ γυναίκα
‘αθλήτρια’

Στα βρετανικά (Breton), ο Stump (1990) παρατηρεί ότι δημιουργούνται υποκοριστικά (5α) και επίθετα (5β) από ουσιαστικά με ομαλή κλίση στον πληθυντικό:

(5)α. bag bagig bagou bagouïgou

καράβι καραβάκι καράβια καραβάκια
 β. delien deliou deliaouek
 φύλλο φύλλα από φύλλο

Το μόρφημα του απαρεμφάτου, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως δείκτης έγκλισης, εμφανίζεται στο εσωτερικό των συνθέτων της ολλανδικής και της φινλανδικής (Booij 1992, 1994):

(6)α. Ολλανδικά

et-en-s-tijd³

τρώω-ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ-s-ώρα

‘ώρα φαγητού’

β. Φινλανδικά

liikku-ma-tila

κινώ-ΑΠΑΡΕΜΦΑΤΟ-χώρος

‘χώρος για μανούβρες’

Παραδείγματα εκ του αντιθέτου σε σχέση με μια καθαρά συντακτική ανάλυση της συμφραστικής κλίσης, συγκεκριμένα της ονομαστικής, της αιτιατικής και της γενικής, εμφανίζονται όμως και σε άλλες περιπτώσεις. Εάν εξετάσουμε τα ακόλουθα δεδομένα της ελληνικής διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν επιρρηματικές εκφράσεις που εκφράζουν το χρόνο, όπου η ονομαστική βάση εκφέρεται σε γενική ή σε αιτιατική, χωρίς συγκεκριμένη συντακτική αιτιολόγηση:

(7)α. Γενική

Του χρόνου σκέπτεται να συνταξιοδοτηθεί.

β. Αιτιατική

Τον Αύγουστο θα φύγει για διακοπές.

Από τα παραπάνω παραδείγματα προκύπτει ότι η ίδια τιμή πτώσης μπορεί να λειτουργεί ως συντακτική (συμφραστική) και ως εγγενής. Επομένως, ένας σαφής

³ Το -s- είναι το συνδετικό στοιχείο του συνθέτου το οποίο εμφανίζεται μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου συστατικού.

διαχωρισμός των δύο δεν είναι δυνατόν να υπάρξει. Δηλαδή πρέπει να αποκλεισθεί η περίπτωση όπου η συμφραστική πτώση λαμβάνεται υπ' όψιν συντακτικά ενώ η εγγενής μορφολογικά.

- Σε σχέση με τις συντακτικές διαδικασίες παρατηρούμε ότι αν και η ονομαστική και η αιτιατική μετέχουν σ' αυτές (π.χ. συμφωνία ρήματος και υποκειμένου ή αμέσου αντικειμένου αντίστοιχα), εμφανίζονται αρκετά παραδείγματα έλλειψης συμφωνίας (βλ. Ralli & Español-Echevarria 1998 και Español-Echevarria & Ralli 2000). Συγκεκριμένα, στις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις τα δομικά συστατικά της αντωνυμίας και του στοιχείου συναναφοράς (antecedent) δεν συμφωνούν ως προς την πτώση, ενώ υπάρχει συμφωνία ως προς το γένος και τον αριθμό:

(8) Ο άνδρας.ΘΗΛΥΚΟ.ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ.ΕΝΙΚΟΣ

τον οποίο.ΘΗΛΥΚΟ.ΑΙΤΙΑΤΙΚΗ.ΕΝΙΚΟΣ χαιρέτησε είναι ο αδελφός της.

Υπάρχουν όμως και αντίθετες περιπτώσεις, οι οποίες εμφανίζουν συμφωνία ως προς την πτώση, που δεν δικαιολογούνται συντακτικά. Το φαινόμενο αυτό λέγεται προσέλκυση πτώσης (case attraction), όπου, αντίθετα με την πτώση που θα έπρεπε να φέρει η αναφορική αντωνυμία λόγω της συμφωνίας της με το ρήμα της αναφορικής πρότασης, υπάρχει συμφωνία (με προσέλκυση) ανάμεσα στην αντωνυμία και στο στοιχείο συναναφοράς.

(9) Αρχαία Ελληνικά

Άξιοι της ελευθερίας-ΓΕΝΙΚΗ ης-ΓΕΝΙΚΗ κέκτεσθε

‘Είστε άξιοι της ελευθερίας την οποία αποκτήσατε’

- Σε μια ακολουθία μορφημάτων τα οποία εκφράζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά τα μορφήματα που δικαιολογούνται συντακτικά είναι λογικό να εμφανίζονται μετά από αυτά που στερούνται συντακτικής δικαιολόγησης. Εάν η πτώση είναι καθαρά συντακτική διαδικασία, τότε πρέπει να ακολουθεί τον αριθμό ο οποίος δεν είναι αποκλειστικά δομικό χαρακτηριστικό αφού διαθέτει σημασιολογική υπόσταση και πολλές φορές δεν ερμηνεύεται συντακτικά (πβ. τις λεγόμενες pluralia tantum λέξεις που έχουν μόνο πληθυντικό αριθμό, π.χ. *Άλπεις*). Όπως όμως παρατηρεί ο Blake (1994:106), στην κλασική αρμενική υπάρχουν παραδείγματα όπου ο αριθμός

εμφανίζεται μετά την πτώση, τα οποία δεν θα μπορούσαν να ληφθούν υπ' όψιν σε μια συντακτική θεώρηση της τελευταίας.

(10) am-aw-k'

χρόνος-ΟΡΓΑΝΙΚΗ-ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ

‘με τη βοήθεια των χρόνων’

Υπάρχουν επίσης και περιπτώσεις εμφάνισης του μορφήματος της πτώσης πριν από ένα καθαρά παραγωγικό επίθημα. Ας δούμε ένα παράδειγμα στη γλώσσα γουαλπίρι (Walpiri) που δίνουν οι Simpson και Withgott (1986), όπου το μόρφημα της αποθετικής πτώσης (allative) προηγείται του μορφήματος της αιτίας, του οποίου ο παραγωγικός χαρακτήρας είναι πολύ δύσκολο να αμφισβητηθεί, αφού αλλάζει τη γραμματική κατηγορία της βάσης στην οποία προστίθεται:

(11) walya-kurra-ma-ni

έδαφος-ΑΠΟΘΕΤΙΚΗ-ΑΙΤΙΑ-ΠΑΡΟΝ

‘προσγειώνω’

Τίθεται τώρα το γενικότερο ερώτημα εάν στα παραδείγματα εμφάνισης της κλίσης στο εσωτερικό των λέξεων διατηρείται ο καθαρά λειτουργικός της χαρακτήρας ή έχει χαθεί. Σύμφωνα με τον Booij (1994, 1996) η κλίση στο εσωτερικό των λέξεων έχει το καθεστώς του απολιθώματος χωρίς ενεργό ρόλο στη σύνταξη. Παρ' όλα αυτά, η εμφάνισή της, έστω και με τη μορφή του απολιθώματος, αποτελεί ένδειξη ότι δεν μπορεί να γίνει διαχωρισμός ανάμεσα σε εγγενή και συμφραστική κλίση.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι αντί να κάνουμε σαφείς διαχωρισμούς ανάμεσα στις διάφορες μορφές κλίσης, καθώς και ανάμεσα στην κλίση και την παραγωγή, είναι καλύτερα να υιοθετήσουμε ένα συνεχές (continuum) όπου στους δύο πόλους βρίσκονται τα παραγωγικά προσφύματα και τα συμφραστικής υφής κλιτικά προσφύματα. Ανάμεσά τους τοποθετείται η εγγενής κλίση, δηλαδή τα προσφύματα που εμφανίζουν αρκετές ιδιαιτερότητες και γι' αυτό το λόγο μοιάζουν με τα παραγωγικά, ενώ τα όρια μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών δεν είναι διακριτά.⁴ Η αποδοχή της ύπαρξης του συνεχούς έχει ως αποτέλεσμα μια ενιαία αντιμετώπιση των φαινομένων

⁴Η έννοια του συνεχούς έχει διατυπωθεί από πολλούς γλωσσολόγους, βλ. μεταξύ άλλων, Stephany (1982), Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2004).

που εντάσσονται σ' αυτό, δηλαδή μια αντιμετώπιση στο πλαίσιο της γραμματικής. Εάν η παραγωγή και η εγγενής κλίση δεν μπορούν να ληφθούν υπ' όψιν από τη σύνταξη, είναι λογικό να υποθέσουμε ότι και η συμφραστική κλίση πρέπει να αναλύεται μορφολογικά. Μια ενιαία μορφολογική ανάλυση της κλίσης προσφέρει τη δυνατότητα να προσεγγισθούν περιπτώσεις όπου

- το ίδιο μόρφημα μπορεί να εκφράζει εγγενή και συμφραστική κλίση (πβ. αιτιατική στο άμεσο αντικείμενο και στις επιρρηματικές εκφράσεις χρόνου),
- στο ίδιο μόρφημα μπορούν να συνυπάρχουν εγγενής και συμφραστική κλίση (πβ. αριθμός/πρόσωπο ή αριθμός/πτώση στα λεγόμενα 'μορφήματα-κρεμάστρες' portmanteau morphemes).

Μπορούν επίσης να ερμηνευθούν και περιπτώσεις ιδιάζουσας κλίσης άλλων γλωσσών, όπως αυτή της γλώσσας μανιπούρι (Manipuri), της Θιβετοβερμανικής γλωσσικής ομάδας, η οποία, κατά τον Chelliah (1992) έχει μόνον εγγενή κλίση και στη σειρά των μορφηματικών συστατικών η κλίση εμφανίζεται πριν την παραγωγή.

Υπέρ της μορφολογικής ανάλυσης συνηγορεί, τέλος, και το γεγονός ότι δεν υπάρχει γλώσσα που να περιέχει μόνο συμφραστική κλίση.

4. Η οργάνωση της γραμματικής

Στις προηγούμενες ενότητες είδαμε ότι, αντίθετα με τις 'συντακτικές' προσεγγίσεις της μορφολογίας, υπάρχουν επιχειρήματα υπέρ της θέσης για μια μορφολογία ανεξάρτητη από τη σύνταξη, χωρίς όμως να αρνείται κανείς την αλληλεπίδραση με αυτή. Επομένως θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι μορφολογία και σύνταξη καταλαμβάνουν διαφορετικά γραμματικά τμήματα (modules) του γλωσσικού συστήματος τα οποία είναι δυνατόν να αλληλεπιδρούν. Ως γνωστόν, μέρος του γλωσσικού συστήματος αποτυπώνεται από τη γραμματική η οποία περιέχει τις αρχές και τους κανόνες σχηματισμού δομών. Το μορφολογικό τμήμα της γραμματικής 'χτίζει' ορθώς σχηματισμένες δομές με τη βοήθεια των διαδικασιών σχηματισμού λέξεων, δηλαδή της παραγωγής, της σύνθεσης και της κλίσης. Οι μορφολογικά δομημένες λέξεις αποτελούν τις πρωτογενείς μονάδες της σύνταξης, η οποία όμως είναι δυνατόν να τροφοδοτείται και απ' ευθείας από το λεξικό όταν πρόκειται για λέξεις που δεν έχουν εσωτερική μορφολογική δομή (πβ. τα άκλιτα μέρη του λόγου).

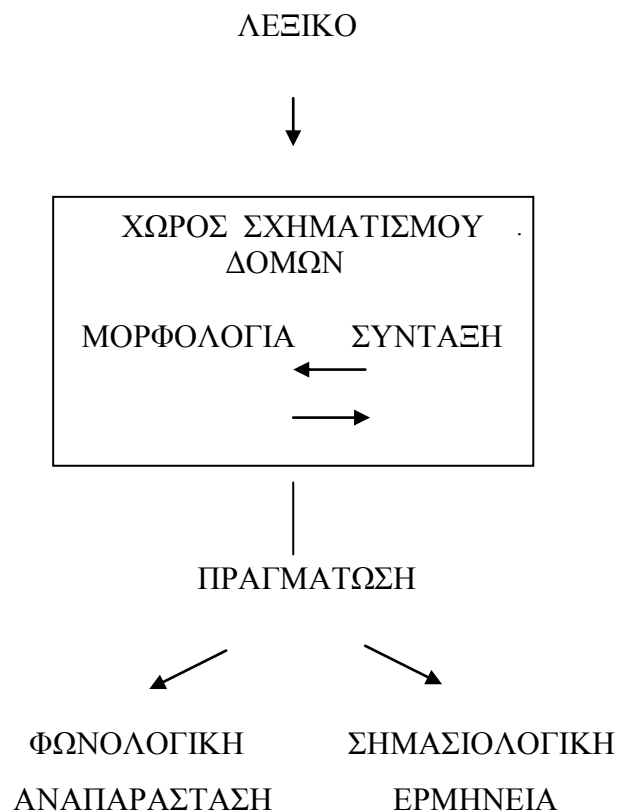
Αναφορικά με το σχηματισμό λέξεων δεχόμεθα ότι το γραμματικό τμήμα της μορφολογίας τροφοδοτείται με πρωτογενείς μονάδες από το λεξικό, τα λήμματα του οποίου έχουν τη μορφή των μορφημάτων, ή και των λέξεων, εάν οι τελευταίες στερούνται εσωτερικής δομής (π.χ. τα επιρρήματα *ζανά, κάτω*, κ.λπ.). Απαραίτητη προϋπόθεση για την εισαγωγή λημμάτων στις μορφολογικές δομές είναι η ικανοποίηση των περιορισμών που επιβάλλονται τόσο από τις δομές όσο και από τα λεξικά χαρακτηριστικά των λημμάτων. Έτσι, στα παράγωγα ρήματα σε *-αρω* (π.χ. *σουτάρω, κορνάρω*, κ.λπ.), ο σχηματισμός διέπεται από τον κανόνα συνδυασμού θέματος και επιθήματος και υπόκειται στον περιορισμό ότι το παραγωγικό επίθημα *-αρ(ω)* απαιτεί βάσεις ξενικής προέλευσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε σύγκριση με τη σύνταξη, η μορφολογία υποβάλλεται σε περισσότερους περιορισμούς που επηρεάζουν τη μορφή των μορφολογικών κατασκευών και την καθιστούν λιγότερο συστηματική και λιγότερο προβλέψιμη απ'ό,τι είναι η πρώτη.

Κάθε μορφολογική διαδικασία έχει μια είσοδο (input) και μια έξοδο (output), η τελευταία μετατρέπεται σε είσοδο κατά την επόμενη διαδικασία. Μια αντίστοιχη σειρά διαδικασιών εφαρμόζεται και στη σύνταξη. Ακολουθώντας τη Ralli (2002 και Ράλλη 2005), δεχόμεθα ότι υπάρχει ένα κοινό σύνολο κανόνων και αρχών που χρησιμοποιείται τόσο από τη μορφολογία όσο και από τη σύνταξη, το οποίο όμως υπόκειται στις ιδιαιτερότητες του κάθε τμήματος χωριστά. Οι μορφολογικές δομές δίνονται με ιεραρχικές διφυείς αναπαραστάσεις, στις οποίες συνδυάζονται κεφαλές και μη κεφαλές, όπως και στη σύνταξη. Αντίθετα όμως με τη σύνταξη, όπου οι δομές μετασχηματίζονται με την εφαρμογή του μετασχηματισμού της μετακίνησης, οι μορφολογικές δομές δεν υπόκεινται στη διαδικασία της μετακίνησης, αφού δεν παρατηρείται αλλαγή στη σειρά των μορφολογικών συστατικών που εμφανίζουν υψηλότατο δείκτη συνοχής. Επίσης, ενώ στη σύνταξη είναι δυνατόν η κεφαλή να προβάλλει τα χαρακτηριστικά της σε περισσότερα του ενός επίπεδα (αρχή της μέγιστης προβολής), στη μορφολογία η προβολή των χαρακτηριστικών (η λεγόμενη 'μεταπήδηση των χαρακτηριστικών' percolation principle) έχει τοπικό χαρακτήρα. Έτσι, μια ρηματική κεφαλή προβάλλει το χαρακτηριστικό της ρηματικής κατηγορίας σε πολλά επίπεδα της δομής της ρηματικής φράσης: π.χ. στη φράση *διαβάζει το βιβλίο με ιδιαίτερη προσοχή* η λέξη *διαβάζει* είναι υπεύθυνη για το ρηματικό χαρακτήρα ολόκληρης της φράσης. Αντίθετα, το ρηματικό συστατικό ενός μορφολογικού σχηματισμού αποτελεί συνήθως την κεφαλή σε ένα δομικό επίπεδο (δομικό κύκλο). Εάν εξετάσουμε τη λέξη *μικροχορευτικός* το επίθημα *-ευ-* αποτελεί την κεφαλή του

ρηματικού συστατικού *χορευ-* (*χορεύω*) και όχι ολόκληρης της κλιτής λέξης *μικροχορευτικός*, ή των ενδιάμεσων συστατικών, δηλαδή του ουσιαστικού *χορευτ-* (*χορευτής*), του επιθέτου *χορευτικ* (*χορευτικός*) και του συνθέτου *μικροχορευτικ-* (*μικροχορευτικός*).

Ακολουθώντας τις αρχές του μινιμαλιστικού προγράμματος, οι ορθώς σχηματισμένες μορφολογικές και συντακτικές δομές λαμβάνουν τη φωνολογική και σημασιολογική τους υπόσταση με τη διαδικασία της πραγμάτωσης (*spell-out*) στους τομείς της φωνολογικής αναπαράστασης και της σημασιολογικής ερμηνείας αντίστοιχα.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το σχήμα της γλωσσικής ικανότητας το οποίο προσεγγίζει τη μορφολογία ως ανεξάρτητο τμήμα της γραμματικής είναι το ακόλουθο. Σ' αυτό περιγράφεται όχι μόνον η θέση της μορφολογίας αλλά και η σχέση της με τα άλλα γλωσσικά επίπεδα.⁵

Αξίζει, τέλος, να προσθέσουμε κάποιες παρατηρήσεις για τη σχέση της μορφολογίας με την αποκαλούμενη ‘καθολική γραμματική’ (*universal grammar*), η

⁵ Την αυτονομία της μορφολογίας, αλλά και την αλληλεπίδρασή της με τη σύνταξη στο χώρο της γραμματικής έχουν επίσης προτείνει οι Ackema & Neelemans (2004).

οποία περιέχει τις γενικότερες αρχές που διέπουν το γλωσσικό μηχανισμό στο σύνολό του, ανεξάρτητα από συγκεκριμένες γλώσσες. Δεχόμεθα ότι η καθολική γραμματική παρέχει τα απαραίτητα μέσα για τη δημιουργία μορφολογικών δομών, οι οποίες πρέπει να διέπονται από την αρχή της οικονομίας της γλώσσας, να διαθέτουν συνοχή και να εμφανίζουν φυσικότητα και ερμηνευτική επάρκεια. Συγκεκριμένα για το σχηματισμό μορφολογικών δομών, η επιλογή αυτών των μέσων ποικίλλει από γλώσσα σε γλώσσα και καθορίζει τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της κάθε γλώσσας χωριστά. Για παράδειγμα, υπάρχουν γλώσσες όπου οι λέξεις σχηματίζονται με βάση το συνδυασμό στοιχείων (πβ. συγκολλητικές όπως είναι η τουρκική) και γλώσσες όπου ο συνδυασμός στοιχείων παίζει ελάχιστο ρόλο (πβ. σχεδιοτυπικές όπως είναι η αραβική). Ενώ όμως όλες οι δυνατότητες προσφέρονται από την καθολική γραμματική, είναι θέμα της κάθε γλώσσας χωριστά να επιλέξει τον τρόπο με τον οποίο δημιουργεί τους μορφολογικούς της σχηματισμούς.

5. Βιβλιογραφία

- Ackema, P. & A. Neelemans 2004: *Beyond Morphology*. New York: Oxford University Press.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 2004: “Κλίση και Παραγωγή: Μύθος και Πραγματικότητα”. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 2003:43-54.
- Baker, M. 1988; *Incorporation: A Theory of Grammatical Function Changing*. Chicago: University of Chicago Press.
- Blake, B. 1994: *Case*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Booij, G. 1992: “Compounding in Dutch”. *Rivista di Linguistica* 4,1:37-61.
- 1994: “Against the Split Hypothesis”. *Yearbook of Morphology* 1993:27-49.
- 1996: “Inherent vs. Contextual Inflection and the Split Morphology Hypothesis”. *Yearbook of Morphology* 1995:1-16.
- Chelliah, S. 1992: “Pretty Derivational Morphemes. All in a Row”. *Proceedings of the Berkeley Linguistic Society* 18:287-297.
- Chomsky, N. 1995: *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Español-Echevarria, M. & A. Ralli 2000: “Case Mismatches in Greek: Evidence for the Autonomy of Morphology”. *Acta Linguistica Hungarica* 47:179-203.
- Fab, R. 1984: *Syntactic Affixation*. Ph.D. Diss. MIT.

- Gillon, B.S. 1995: "The Autonomy of Word Formation: Evidence from Classical Sanskrit". *Indian Linguistics* 56:15-52.
- Joseph, B.D. 1992: "The Morphosyntax of the Modern Greek Verbal Complex as Morphology and not Syntax". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 1991:33-44.
- Joseph, B.D. & J. Smirniotopoulos 1993: "The Morphosyntax of the Modern Greek Verb as Morphology and not Syntax". *Linguistic Inquiry* 24,2:388-398.
- Kakouriotes, A., M. Papastathi & A. Tsangalides 1997: "Incorporation in Modern Greek: Lexical or Syntactic?" In G. Drachman, A. Malikouti-Drachman, C. Klidi & J. Fykias (eds.), *Proceedings of the 2nd International Conference of Greek Linguistics*, Graz: Neugebauer Verlag, 77-86.
- Kiefer, F. 1992: "Compounding in Hungarian". *Rivista di Linguistica* 4,1:61-78.
- Kiparsky, P. 1982: *Explanation in Phonology*. Dordrecht: Foris.
- Kuryłowicz, Z. 1964: *The Inflectional Categories of Indo-European*. Heidelberg: Carl Winter Universitaetsverlag.
- Perlmutter, D. 1988. "The Split Morphology Hypothesis: Evidence from Yiddish". In M. Hammond & M.Noonan (eds.), *Theoretical Morphology*, San Diego: Academic Press, 79-101.
- Philippaki-Warburton, I. 1991: "The Analysis of the Verbal Complex in Modern Greek". *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 1990:119-130.
- 1998: "Functional Categories and Modern Greek Syntax". *The Linguistic Review* 15:159-186.
- Pollock, J.Y. 1989: "Verb Movement, Universal Grammar and the Structure of IP". *Linguistic Inquiry* 20:365-424.
- Ralli, A. 1998: "On the Morphological Status of Inflectional Features: Evidence from Modern Greek". In B.D. Joseph, G. Horrocks and I. Philippaki-Warburton (eds.), *Themes in Greek Linguistics II*, Amsterdam: John Benjamins, 51-74.
- 1999: "Inflectional Features and the Morphological Module Hypothesis". In A. Kakouriotes (ed.), *Working Papers in Theoretical and Applied Linguistics* 6, Thessaloniki: English Dept., AUTH, 111-142.
- 2002: "The Role of Morphology in Gender Determination: Evidence from Modern Greek". *Linguistics* 40,3:519-551.
- Ράλλη, Α. 2005: *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, A. & M. Español-Echevarria 1998: "Feature Mismatches in Greek Clitic Left-Dislocation Constructions". *Rivista di Grammatica Generativa* 23:63-79.

- Rivero, M. L. 1990: "The Location of Nonactive Voice in Albanian and Modern Greek". *Linguistic Inquiry* 21,2:135-146.
- 1992: "Adverb Incorporation and the Syntax of Adverbs in Modern Greek". *Linguistics and Philosophy* 15:289-331.
- Selkirk, E. 1982: *The Syntax of Words*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Simpson, J. & M. Withgott 1986: "Pronominal Clitic Clusters and Templates". In H. Borer (ed.), *The Syntax of Pronominal Clitics*, Orlando: Academic Press, 149-174.
- Smirniotopoulos, J. & B. D. Joseph 1998: "Syntax versus the Lexicon: Incorporation and Compounding in Modern Greek". *Journal of Linguistics* 34:447-488.
- Stephany, U. 1982: "Inflectional and Lexical Morphology—A Linguistic Continuum". *Glossologia* 1:27-55.
- Stump, G. 1990: "Breton Inflection and the Split Morphology Hypothesis". In R. Hendrick (ed.), *The Syntax of the Modern Celtic Languages*, San Diego: Academic Press, 97-119.

